

15 | Zavarovana območja

Robert Turk

Zavarovana območja so morda najbolj splošno poznano in priznano orodje za varovanje vrst in ekosistemov, vendar pa so vedno bolj tudi učinkovit način za razumno rabo naravnih virov in uresničevanje temeljnih načel trajnostnega razvoja. Njihov pomen potrjujejo aktivnosti številnih mednarodnih organizacij, na čelu z okoljskim programom Združenih narodov (UNEP), ter vrsta mednarodnih dokumentov, med katerimi velja omeniti na prvem mestu Program dela na zavarovanih območjih (Program of Work on Protected Areas), sprejet v okviru Konvencije o biološki raznovrstnosti. Omenjeni mednarodni dogovori in dokumenti so nedvomno med glavnimi razlogi, da so države razvijale različne, bolj ali manj obsežne sisteme zavarovanih območij, odvisne od nacionalnih potreb in prioritet in predvsem od razpoložljive zakonske, institucionalne in finančne podpore.

Vsej različnosti navkljub pa je pri opredeljevanju namembnosti zavarovanih območij jasno opazen premik od koncepta varovanja posameznih vrst, ekosistemov, izjemnih pojavov ipd. k varovanju narave v širšem smislu, vključno z naravnimi procesi, ekosistemskimi servisi in ne nazadnje kulturno dediščino. Vse to se tudi kaže v definiciji zavarovanih območij, ki jo je oblikovala Svetovna zveza za ohranjanje narave (IUCN) in ki je uporabljena tudi v okviru Konvencije o biološki raznovrstnosti. IUCN opredeljuje zavarovana območja kot jasno opredeljena območja, ki so zakonsko ali kako drugače spoznana in upravljana z namenom dolgoročnega ohranjanja narave vključno z ekosistemskimi servisi in kulturnimi vrednotami.

15.1 Od varstva naravne dediščine do ohranjanja narave

Slovenska zgodba o ohranjanju narave in zavarovanih območjih se je pričela s priporočilom za varovanje Blagajevskega volčina daljnega leta 1838. Med pomembnejšimi mejniki je bil nedvomno tudi predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer iz leta 1908, s katerim so bili postavljeni temelji Triglavskega narodnega parka. Prelomno pa je bilo zagotovo leto 1920, ko je bil objavljen prvi nacionalni program varstva narave - *Spomenica* Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov pri Muzejskem društvu za Slovenijo.

V drugi polovici prejšnjega stoletja je področje varstva narave urejalo več zakonov o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti. Zadnji med njimi je bil Zakon o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981. Na podlagi slednjega je do leta 1995 delovala tudi

strokovno-upravna služba z imenom Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, ob njem pa še sedem zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki so s svojo pristojnostjo pokrivali ozemlje celotne države. Od Blagajevskega volčina in Doline Triglavskih jezer dalje so v desetletjih nastajali in se nadgrajevali tudi sezname tistih delov narave, ki so bili nekaj posebnega in izjemnega. Svojo končno različico so ti sezname dobili v Inventarju najpomembnejše naravne dediščine Slovenije leta 1976 in v njegovi drugi, dopolnjeni, a ne tudi dokončani izdaji v letih 1988-1991 ter v rdečih seznamih ogroženih rastlinskih in živalskih vrst.

Zakon o naravni in kulturni dediščini je v delu, ki se je nanašal na naravno dediščino, leta 1999 nadomestil in nadgradil Zakon o ohranjanju narave. Sprejem zakona je v prvi vrsti pomenil formalno prilagoditev slovenske naravovarstvene zakonodaje evropskemu pravnemu redu, določilom Konvencije o biotski raznovrstnosti in drugim mednarodnim konvencijam s področja varstva narave, a je hkrati predstavljal tudi nadgradnjo slovenskega naravovarstvenega znanja, ki je bilo v marsičem evropsko in svetovno že pred letom 1999. Po varstvu narave v sedemdesetih in varstvu naravne dediščine v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja je novi zakon celovito uredil to področje in nas tudi formalno pripeljal do dolgo želenega cilja - do ohranjanja narave. Torej ne več samo varstvo tako ali drugače izjemnih delov narave in krajine, pač pa ohranjanja narave v vsej njeni celovitosti in funkcionalnosti. Zakon o ohranjanju narave gradi - podobno kot številne mednarodne konvencije, dogovori in deklaracije - na spoznanju, da ohranjanje narave ni pomembno le zaradi nedeljskih izletov v gore ali fotografiranja divjih živali v afriških naravnih parkih. Domovinsko pravico so dobila razmišljanja o nesprejemljivosti ogrožanja obstoja rastlinskih in živalskih vrst in njihovih življenjskih okolij in ne nazadnje tudi dolgo preslišana opozorila o tem, da so od ohranjanja narave odvisni tudi naravni viri, podnebje, človekovo zdravje, življenjske razmere, v katerih živimo, in še bolj tiste, v katerih bodo živeli naši zanamci.

Po Zakonu o ohranjanju narave so predmet varstva narava oziroma deli narave s posebnimi vrednostnimi lastnostmi, kot so naravne vrednote in sestavine biotske raznovrstnosti, poimenovane kar biotska raznovrstnost (Berginc, Kremesec-Jevšenak in Vidic, 2007). Pri tem so sestavine biotske raznovrstnosti rastlinske vrste, vključno z glivami in mikroorganizmi, živalske vrste, genski material rastlin in živali ter ekosistemi. Za doseganje ciljev varstva narave zakon predpisuje različne posredne in neposredne ukrepe varstva narave, ki jih izvajajo država in lokalne skupnosti. Posredni ukrepi varstva narave so vezani predvsem na prostorsko načrtovanje in poseganje v prostor. To so naravovarstvene smernice, presoje sprejemljivosti načrtov in posegov v naravo, naravovarstvena soglasja ipd. Z neposrednimi ukrepi varstva pa država in lokalne skupnosti aktivno in neposredno varujejo naravne vrednote in biotsko raznovrstnost. Ti ukrepi so pogodbeno varstvo in skrbništvo, začasno zavarovanje, obnovitev in zavarovanje. Zavarovanje je najstarejši in obenem zelo pomemben neposredni ukrep varstva narave, ki ga država ali lokalna skupnost vzpostavi z aktom o zavarovanju. Odločitev o zavarovanju praviloma temelji na veliki naravovarstveni vrednosti in ogroženosti, zavarujejo pa se lahko območja (naravne vrednote in območja, pomembna z vidika ohranjanja sestavin biotske raznovrstnosti), rastlinske in živalske vrste ter njihovi izjemni osebki ali populacije

ter minerali in fosili. V skladu z navedenim Zakon o ohranjanju narave opredeljuje širša in ožja zavarovana območja. V prvem primeru so to narodni, regijski in krajinski parki, v drugem primeru pa naravni spomeniki, strogi naravni rezervati in naravni rezervati. Vsem kategorijam je skupno to, da akt o ustanovitvi območja med drugim natančno opredeljuje tudi varstveni režim – nabor pravil ravnanj, ki omogočajo uresničevanje namembnosti zavarovanega območja. In prav varstveni režim, predpisan z aktom o ustanovitvi, je tisto, kar zavarovana območja loči od drugih varovanih območij, tj. območij Natura 2000. Tudi pri slednjih sicer veljajo določene omejitve in pravila ravnanja, vendar pa ta za konkretno območje niso predpisana s posebnim pravnim aktom.

15.2 Zavarovana območja

Kakor zapisano uvodoma, so zavarovana območja eno bistvenih orodij na področju ohranjanja narave in zato predstavljajo pomemben del aktivnosti številnih mednarodnih organizacij in temeljno vsebino mednarodnih dogovorov na področju ohranjanja narave. Že omenjeni Program dela na zavarovanih območjih, sprejet v okviru Konvencije o biološki raznovrstnosti, je zaradi svoje univerzalnosti - konvencijo je podpisalo več kot 190 držav - morda najpomembnejša obveznost in zaveza svetovne skupnosti na področju zavarovanih območij in posredno tudi varstva narave. S prehodom z globalne na lokalno raven, torej na območje Slovenske Istre in Tržaškega zaliva, je na tem področju ob slovenski zakonodaji ključnega pomena Konvencija o varstvu morskega okolja in obalnih območij Sredozemlja ali na kratko Barcelonska konvencija oziroma njen Protokol o posebej zavarovanih območjih in biotski raznovrstnosti v Sredozemlju.

S tem protokolom, ki je bil v svoji prvotni obliki sprejet v Genovi leta 1982, so se podpisnice konvencije zavezale, da bodo sprejele ustrezne ukrepe za varstvo narave in ohranjanje kulturne dediščine Sredozemskega morja, predvsem pa za ohranjanje območij visokih bioloških in ekoloških vrednosti, vrstne in genetske raznolikosti, značilnih biocenoz, habitatov, ekosistemov in ekoloških procesov, območij s posebnim znanstvenim, estetskim, arheološkim, kulturnim ali vzgojnim pomenom. Protokol je bil prvi regionalni dogovor na svetu, ki je bil namenjen izključno morskim in obalnim zavarovanim območjem. Današnje besedilo protokola, ki je bilo v skladu s konvencijo o biotski raznovrstnosti dopolnjeno in posodobljeno leta 1996, vključuje tri Dodatke, ki opredeljujejo seznam ogroženih vrst, seznam vrst, katerih izkoriščanje mora biti ustrezno uravnavano, ter seznam kriterijev za uvrstitev posameznih zavarovanih območij na seznam območij, posebej pomembnih za varstvo narave in ohranjanje kulturne dediščine Sredozemlja (SPAMI - list of Specially Protected Areas of Mediterranean Importance). Protokol se sicer nanaša tudi na zavarovana območja na kopnem, vendar pa je njegov glavni namen ohranjanje morskih in obrežnih rastlinskih in živalskih vrst, habitatnih tipov in ekosistemov. Razlog za to je dejstvo, da so (in so bila) morska in obalna zavarovana območja deležna bistveno manjše pozornosti kot tista na kopnem. Prvo »morsko« območje je bilo ustanovljeno leta 1935, in sicer je bil to Fort Jefferson National Monument na otoku Dry Tortugas 65 milj od Key Westa (Florida, ZDA), vendar pa so morska in obalna zavarovana

območja doživela pravi razmah šele po drugi svetovni vojni. Konec petdesetih in v začetku šestdesetih let 20. stoletja so bili ustanovljeni prvi morski naravni rezervati na Bahamih, rezervat Key Largo na Floridi, konec šestdesetih pa tudi bodoči Narodni park Biscayne, ki se razteza na kar 70.800 hektarih. Navedenim rezervatom so sledili v kratkem časovnem obdobju še drugi, in sicer predvsem na območju Severne in Srednje Amerike, v Kanadi, na Filipinih, v Maleziji in na Antilih. Višek tega obdobja pa je prav gotovo leto 1975 in ustanovitev morskega parka na območju koralnih grebenov ob zahodni obali Avstralije (Great Barrier Reef Marine Park), ki obsega kar 207.000 kvadratnih kilometrov površine.

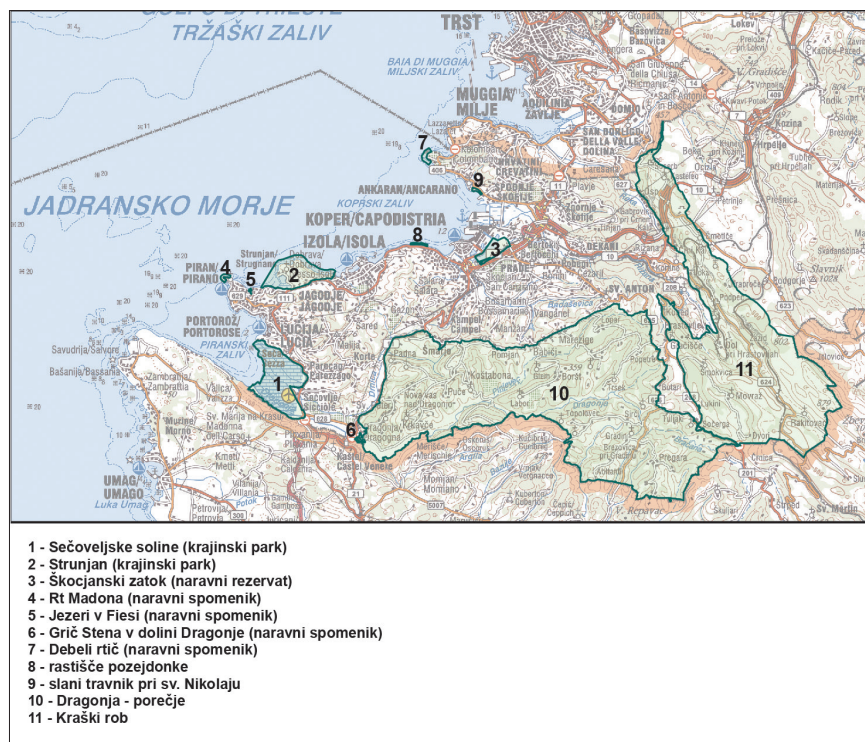
Nekoliko drugačna je slika v Sredozemskem morju, enem najlepših in hkrati tudi najbolj krhkih in ogroženih morij. Najstarejše morsko in obalno zavarovano območje v Sredozemlju je Nacionalni park Mljet, ki je bil ustanovljen leta 1960, kmalu zatem, leta 1963, pa je bil ustanovljen francoski Narodni park Port-Cros, ki obsega istoimenski otok in 1800 ha morja vzhodno od Toulona. Število morskih in obalnih zavarovanih območij v Sredozemlju se je od takrat dalje bistveno povečalo in po podatkih Centra za zavarovana območja v Tunisu (RAC/SPA) jih je bilo leta 2009 v Sredozemlju 158 (Rais, 2010). Kljub temu pa stanje z vidika ohranjanja biotske pestrosti ni zadovoljivo, saj so zavarovana območja v glavnem prostorsko zelo omejena in obsegajo od nekaj deset do nekaj tisoč hektarov. Najmanjši sta Red Coral Reserve v Monaku in Fungus Rock Nature Reserve na Malti, ki merita približno 1 hektar, največji zavarovani območji pa sta Narodni morski park Alonissos v Severnih Sporadih (Grčija) z 2.265 km² ter zavarovano območje Pelagos med Francijo, Kneževino Monako in Italijo, ki obsega kar 87.500 km². Slednje je namenjeno v prvi vrsti varovanju kitov in ohranjanju njihovega življenjskega prostora in je prvi primer zavarovanega območja v Sredozemlju, ki obsega tudi odprto morje.

15.3 Zavarovana območja Slovenske Istre in Tržaškega zaliva

Slovenija se uvršča med tiste sredozemske države, ki imajo izjemno kratko obalo in le majhen delež morja. Specifične naravne danosti Tržaškega zaliva, predvsem pa intenzivna urbanizacija zadnjih desetletij so še dodatno omejile življenjski prostor številnim vrstam in združbam.

Kljub plitvosti, kratki obali in intenzivni urbanizaciji je slovensko morje izjemnega pomena z vidika biotske raznovrstnosti. V njem so zelo različna življenjska okolja, vključno s prekoralnim genom, združbami z različnimi vrstami cistozire in travniki morskih cvetnic. Približno 1713 vrst je bilo evidentiranih v slovenskem delu Jadranskega morja, 1516 nevretenčarjev in 195 vrst vretenčarjev. Število ni zanemarljivo, saj predstavlja skoraj eno tretjino vrst, evidentiranih v celotnem Jadranskem morju. V nasprotju s splošnim prepričanjem o puščobnosti in nezanimivosti slovenskega morja, je torej zanj značilna velika biotska pestrost, tako z vidika vrst kakor tudi življenjskih okolij. Velja pa ob tem tudi poudariti, da je ta pestrost zaradi omejenega prostora in sprememb, ki jih v morski ekosistem neprestano vnaša človek s svojimi posegi in dejavnostmi, zelo ogrožena.

Slika 15.1: Zavarovana območja v Slovenski Istri.

Da bi obalne občine ohranile značilna življenjska okolja ter zavarovale vrste in izjemne geološke in geomorfološke danosti, so v letih 1990-1991 ustanovile več morskih in obalnih zavarovanih območij: naravne spomenike Debeli rtič, Rt Madona in Jezeri v Fiesi, krajinski park Strunjan z naravnim rezervatom, ki obsega celotno severno obrežje polotoka med Simonovim in Strunjanskim zalivom ter krajinski park Sečoveljske soline. Konec devetdesetih let 20. stoletja je bila z Zakonom o naravnem rezervatu Škocjanski zatok zavarovana tudi edina slovenska brakična laguna. Navedena območja vključujejo velik del sestavin biotske raznovrstnosti, tj. življenjskih okolij ter rastlinskih in živalskih vrst, značilnih za slovensko morje in morsko obrežje. Žal pa brez formalnega varstva še vedno ostajajo nekateri pomembni gradniki raznolikosti morskega ekosistema ter prehoda med morjem in kopnim. To so predvsem travnik pozejdonke med Koprom in Izolo, slani travnik pri sv. Nikolaju v Ankaranu, zaliv sv. Jerneja na Debelem rtiču ter habitatni tipi in vrste muljevitega dna. Ob tem velja omeniti še odsotnost upravljanja. To je ključna pomanjkljivost, ki pomembno vpliva na (ne)učinkovitost uresničevanja namembnosti morskih zavarovanih območij in ne nazadnje izpolnjevanje obveznosti, ki izvirajo iz že omenjene Barcelonske konvencije in Konvencije o biološki raznovrstnosti. Velja tudi poudariti, da samo zavarovana območja seveda niso dovolj in predvsem da ta ne morejo biti alibi za neodgovorno poseganje na drugih delih morja in morskega obrežja. Zavarovana območja so sicer res nekakšni rezervoarji, iz katerih se lahko

»napaja« okolica, vendar pa mora biti tudi okolica v dobrem »zdravstvenem« stanju. Degradacija ali uničenje okolice zavarovanih območij negativno vplivata tudi nanje. Posebej to velja za manjša območja, ki preprosto nimajo tamponske cone, s katero bi omilila negativne vplive. Pri slovenskih zavarovanih območjih to izrecno velja za naravna spomenika Debeli rtič in Rt Madona, velja pa tudi za naravni rezervat Strunjan.

Ob morju in morskem obrežju sta z vidika biotske pestrosti Slovenske Istre in Tržaškega zaliva izjemnega pomena še dve območji – Kraški rob ter reka Dragonje s pritoki. Dragonja je neposredna vez med morjem in flišnim ter kraškim zaledjem, je enkratno sosledje in preplet življenjskih okolij ter pomemben koridor za rastlinske in živalske vrste. Žal kljub velikemu pomenu z vidika ohranjanja narave, varstva kulturne dediščine in uveljavljanja načel trajnostnega razvoja ter kljub številnim pobudam in predlogom obe območji še vedno ostajata brez ustreznega zavarovanja. Izjema sta le grič Stena v dolini Dragonje ter spodnji tok reke Dragonje, od Sv. Štefana do izliva v Piranski zaliv.

V nadaljevanju so opisane osnovne značilnosti in pomen zavarovanih območij ter območij, za katera bi bilo treba ukrep zavarovanja zaradi naravovarstvenega pomena, v nekaterih primerih pa tudi zaradi neposredne ogroženosti sprejeti čim prej.

Krajski park Sečoveljske soline

Solinska polja Sečoveljskih solin, oblikovana na naplavinah reke Dragonje, se raztezajo na površini več kot 700 hektarov. Kanal Grande-Drnica jih deli na še vedno aktivni severni del - Lero - in na južni del - Fontanigge -, kjer je bila solinarska dejavnost v šestdesetih letih 20. stoletja opuščena. Toplo zmerno sredozemsko podnebje, visoka vsebnost soli v tleh in v vodi solinskih bazenov ustvarjajo zelo posebne življenjske razmere. Opuščeni del solin se je sčasoma spremenil v pomemben življenjski prostor številnih rastlinskih in živalskih vrst. Mnoge med temi so redke in ogrožene, soline pa njihov edini življenjski prostor. Na obrobju solin srečamo obsežne sestoje trstičja in ločja, na solinskih poljih in v kanalih pa kraljujejo slanuše, rastline, ki uspevajo le na slanih tleh. Med temi je predvsem na pomlad najbolj opazna vsem dobro znana ozkolistna mrežica, s svojimi drobnimi, a prelepimi vijoličastimi cvetovi. Manj znani osočnik pa opozori nase pozno poleti, ko solinska polja obarva v škrlatno rdeče. Soline so tudi izjemno pomemben življenjski prostor ptic. Ornitologi so našeli že 296 različnih vrst ptic, ki tu in v bližnji okolici gnezdijo, se prehranjujejo, prezimujejo ali pa le za kratek hip počijejo na svojih dolgih selitvenih popotovanjih. Veliko je redkih in ogroženih vrst, med katerimi sta še posebej pomembna beločeli deževnik in polojnik.

Zaradi izjemnih naravnih danosti in kulturne dediščine je skupščina občine Piran že leta 1989 z občinskim odlokom razglasila Sečoveljske soline s polotokom Seča za krajinski park, mednarodni pomen ožjega območja solin pa je leta 1993 potrdila njihova uvrstitev na Ramsarski seznam mokrišč mednarodnega pomena. Občinski odlok je leta 2001 nadomestila vladna Uredba o Krajinskem parku Sečoveljske soline. Uredba na južni strani ohranja prvotno mejo parka, tj. mejo katastrske občine Piran ob vznožju Savudrijskega polotoka, na severni

strani je pa mejo parka premaknila s severne strani polotoka Seča na njegovo južno stran. Z uredbo je bilo končno urejeno tudi upravljanje, park pa je bil razdeljen na tri varstvene cone. Prva varstvena cona – Fontanigge, opuščena solna polja na južni strani solin - je naravo-varstveno najpomembnejša in zato namenjena v prvi vrsti ohranjanju primernih življenjskih razmer za tam živeče vrste in združbe. Pomen tega območja z vidika ohranjanja habitatnih tipov potrjuje tudi njegova uvrstitev na seznam posebnih ohranitvenih območij, tj. območij Natura 2000. Ob kanalu Giassi deluje solinarski muzej, namenjen prikazu razvoja solinarstva piranskih solin. Drugo varstveno območje predstavlja severna polovica Sečoveljskih solin, tj. območje, imenovano Lera. To je namenjeno tudi proizvodnji soli in nekaterim drugim dejavnostim, ki pa ne smejo negativno vplivati na uresničevanje enega pomembnih naravo-varstvenih ciljev območja, tj. ohranjanje ugodnih življenjskih pogojev za številne vrste ptic, ki tu gnezdijo, prezimujejo ali zadržujejo med selitvijo. Celotne soline so uvrščene na seznam območij Natura 2000 tudi na podlagi Direktive EU o varstvu ptic. Tretje varstveno območje parka predstavljajo kmetijske površine, ki se nahajajo na vzhodnem in južnem robu zavarovanega območja. Nadaljevanje kmetijske pridelave na območju parka je pomembno po eni strani zaradi vzdrževanja tradicionalne povezanosti solinarske in kmetijske dejavnosti, po drugi pa tudi zaradi ohranjanja pomembnega dela raznolikosti življenjskih okolij na območju Sečoveljskih solin.

Slika 15.2: Sečoveljske soline. (foto: I. Škornik)

Naravni spomenik Grič Stena

Skromna vzpetina, imenovana Stena, je nekakšen apnenčasti otok, ki se dviguje iz siceršnje flišnate pokrajine doline reke Dragonje na južnem robu istoimenskega naselja. Apnenčasta

podlaga je vzrok za to, da uspevajo na Steni številne prave sredozemske rastlinske vrste. Med najbolj opaznimi sta čez vse leto zimzelena hrast črnika in zelenika, v spomladanskem času pa so to vrtna vetrnica in nekatere vrste orhidej. Sicer pa je Stena tudi eno redkih potrjenih najdišč progastega goža v Sloveniji. Grič Stena je bil kot naravni spomenik zavarovan z odlokom občine Piran leta 1990.

Reka Dragonja

Reka Dragonja v svojem hudourniškem porečju združuje številne večje in manjše vodotoke, naselja in zaselke, pomembne naravne vrednote, od izjemnih geoloških in geomorfoloških pojavov do ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter raznovrstnih življenjskih okolij, ki preko flišne Istre povezujejo kraško planoto z Jadranskim morjem. Zaradi vsega navedenega je reka s pritoki v naravovarstveni zakonodaji opredeljena kot naravna vrednota, celotno porečje kot ekološko pomembno območje, del porečja pa tudi kot območje Natura 2000, torej kot območje, ki je z vidika ohranjanja ogroženih vrst in habitatnih tipov pomembno za celotno Evropsko skupnost. Omrežje Natura 2000 je ključni steber varstva narave v Evropski uniji, hkrati pa tudi priložnost, da svoje izjemne naravne danosti ohrani tudi Slovenija. Eno takih priložnosti nudi tudi porečje Dragonje in Bracane, kjer so še ohranjeni nekateri ogroženi habitatni tipi, npr. vzhodna submediteranska suha travišča in karbonatna skalna pobočja z vegetacijo skalnih razpok in kjer še živijo nekatere redke in ogrožene vrste. Med bolj znanimi so jadranska smrdljiva kukavica, metulj kraški zmrzlikar ter progasti gož in močvirska sklednica.

Pregled geoloških, hidroloških in geomorfoloških pojavov, preliminarni inventarji rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih življenjskih okolij, popisi elementov biotske in krajinske raznovrstnosti ter kulturne dediščine porečja Dragonje, opravljeni v zadnjih treh desetletjih, nedvoumno kažejo na to, da je območje porečja Dragonje ter Bracane in Malinske ključnega pomena za varstvo naravnih vrednot in ohranjanja biotske pestrosti Slovenske Istre. Naravovarstvena namembnost območja je bila opredeljena v občinskih planskih dokumentih že v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja. V skladu s tem je Piranska občina leta 1990 z občinskim odlokom tudi razglasila reko Dragonjo s pritoki za naravni spomenik. Vendar pa zavarovanje velja le v občini Piran, tj. le za spodnji tok reke, medtem ko odločilnega preboja v smislu zavarovanja celotne reke in pritokov oz. njenega porečja še ni na obzoru. S tem pa se žal odmika tudi učinkovito upravljanje s celotnim območjem, ki bi vključevalo tako ukrepe varstva narave kakor tudi podroben načrt upravljanja z vodami, program ohranjanja kulturne dediščine in krajinske pestrosti ter ustrezen razvoj gospodarskih dejavnosti, poselitve ipd.

Naravni spomenik Rt Madona

Podvodni svet, ki obdaja piransko punto, je zaradi oblikovanosti morskega dna ter izjemno pestrega rastlinskega in živalskega sveta verjetno med najlepšimi in najbolj slikovitimi deli slovenskega morja. Trdno kamnito dno se od obrežne črte sprva bolj ali manj enakomerno spušča nekaj metrov globoko, zatem se pojavi izrazit pregib s strmejšim skokom, ki sega vse

do sedimentnega, muljastega in peščenega dna. Dno od obrežne črte do pregiba poraščajo različne algalne združbe, med katerimi velja posebej omeniti združbe z različnimi vrstami rjave alge cistozire, ki so eden ključnih elementov biotske raznovrstnosti v slovenskem morju in celotnem Tržaškem zalivu.

Votline, izbokline in razpoke stopničastega brega na severovzhodni strani rta med pregibom in peščenim dnom naseljujejo številne živalske vrste. Med bolj opaznimi so različni črvi cevkarji, spužve in ribe, med katerimi je ob pirkah, črnih in lumbrakih tudi veliko plemenitih belih rib, kot so kaval, šarg ali ušata. Manj opazni so dolgonosi morski konjiček, škarpna, mali morski pajek in volnata rakovica. Pomembna živalska vrsta spodnjega infralitorala, tj. pravega obrežnega pasu pod spodnjo mejo bibavice, je tudi kamena korala, ki je pogostejša na južni strani rta, kjer tvori povsem strnjene formacije in ponekod popolnoma prekriva morsko dno.

Podvodni svet rta Madona je s svojo pestrostjo rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih življenjskih okolij edinstven v slovenskem morju in je kljub svojim skromnim razsežnostim nenadomestljiv delček v mozaiku biotske raznolikosti celotnega Tržaškega zaliva. To je bil tudi glavni razlog, da je Občina Piran z Odlokom o razglasitvi posameznih naravnih spomenikov in spomenikov oblikovane narave v občini ta del morja in morskega obrežja v letu 1990 razglasila za naravni spomenik.

Naravni spomenik Jezeri v Fiesi

Jezeri v Fiesi sta umetnega izvora, saj sta nastali z odkopom gline za potrebe nekdanje opekarne. Večje jezero, ki je le nekaj metrov od morja, je bilo sprva sladkovodno, od sredine šestdesetih let 20. stoletja pa brakično. Da bi onemogočili razvoj komarjev, so leta 1963 jezero s kanalom povezali z morjem. Brežine velikega jezera so porasle predvsem s trstičevjem, brežine malega jezera pa z gosto gozdno grmovno vegetacijo. Jezeri sta pomembni predvsem kot življenjski prostor kačjih pastirjev. Med več kot tridesetimi evidentiranimi vrstami so tudi redke in ogrožene, za varstvo nekaterih izmed slednjih pa sta jezeri v Fiesi ključnega pomena. Jezeri sta bili razglašeni za naravni spomenik z odlokom občine Piran leta 1990.

Krajinski park Strunjan

Območje Krajinskega parka Strunjan obsega celotni Strunjanski polotok, od Simonovega zaliva do izliva Strunjanskega potoka (Roje), vključno z 200-metrskim pasom morja, notranjim delom Strunjanskega zaliva, s Strunjanskimi solinami in z laguno Stjužo. Park je bil najprej razglašen leta 1990 z odlokom občin Piran in Izola. V skladu s spremembo zakonodaje in odločbami Zakona o ohranjanju narave je v letu 2004 občinska odloka nadomestila uredba Vlade R Slovenije o Krajinskem parku Strunjan, leta 2008 pa je upravljanje z zavarovanim območjem prevzel novo ustanovljeni Javni zavod Krajinski park Strunjan.

Strunjanski polotok združuje veliko naravnih značilnosti slovenske obale, pa tudi tistih, ki jih je v stoletjih oblikoval človek. S pomočjo kmetijstva in solinarstva, pa tudi s kančkom sreče,

je Strunjanski polotok ohranil svoj agrarni značaj in ostal v zatišju intenzivne urbanizacije, ki je zajela slovensko obalo v zadnjih desetletjih. Polotok združuje vse značilne prvine flišne pokrajine obalnega območja. Po južnem pobočju polotoka so med skrbno obdelanimi kmetijskimi površinami razpršena skromna stanovanjska in gospodarska poslopja. V nekaterih lahko še vedno vidimo sledove odprtih ognjišč, zidane štedilnike, pa prizidke z letno kuhinjo ter s kamnom tlakovana dvorišča s klopjo in mizo pod "pergolo" ali pod murvo. Kmetijske površine so s pomočjo natančno grajenih oziroma zloženih kamnitih zidov – škarp – spremenjene v terase. Na tak način so kmetje obdelovalne površine zravnali in s tem preprečili odtekanje vode in odnašanje rodovitne prsti.

Naplavno ravnico Strunjanskega potoka tvorijo miniaturne soline in laguna, ki je svoj čas služila za ekstenzivno gojenje rib. Tak način sonaravnega ribogojstva je še vedno v uporabi v lagunah italijanske obale severnega Jadrana in se imenuje "vallicoltura". Danes je laguna Stjuža, skupaj s Strunjanskimi solinami, pomembna predvsem z vidika ohranjanja ogroženih habitatnih tipov in je bila zato opredeljena kot posebno ohranitveno območje, tj. območje Natura 2000.

Slika 15.3: Preplet življenjskih okolij v Krajinskem parku Strunjan. (foto: T. Trampuš)

Strmo severno obrežje Strunjanskega zaliva je najdaljši strnjen del naravne obale v celotnem Tržaškem zalivu. Vključno s pripadajočim 200-metrskim pasom obalnega morja je z uredbo o krajinskem parku zavarovan kot naravni rezervat. Njegov najznačilnejši del so prepadne stene, visoke do 80 metrov, zgrajene iz mehkih flišnih plasti, ki jih morje, veter in dež vztrajno oblikujejo in spreminjajo. Zgornji rob klifa in posamezne erozijske grape poraščajo značilne

submediteranske drevesne in grmovne vrste – črni gaber, mali jesen, ruj, pogost je tudi trstikovec (»kanela«). Da pa smo kljub temu del Sredozemlja, nas prepriča vegetacija na rtu Ronek, kjer srečamo čisto prave sredozemske rastline, med katerimi izstopata predvsem jagodičnica in mirta.

Prodna terasa ob vznožju prepadnih sten je ob oseki izjemna sprehajalna pot in poučna razstava geoloških in geomorfoloških pojavov. Ob tem je treba poudariti, da sta sprehod in zadrževanje pod flišnimi klifi lahko tudi precej nevarno početje, saj je padanje večjih in manjših delov kamnine iz višje ležečih plasti peščenjaka vsakodneven pojav. Morski del rezervata odlikujejo ohranjeni ekološki procesi, prisotnost hladnoljubnega in sredozemskega rastlinstva in živalstva ter posledično velika pestrost vrst in združb. Posebej velja omeniti travnik na dnu zaliva sv. Križa in združbe rjave alge cistozire na trdnem dnu pred rtom Ronek. Zaradi navedenega je celotno območje naravnega rezervata izjemnega pomena za ohranjanje pestrosti rastlinstva in živalstva ter naravnih vrednot slovenskega morja in obrežja, pa tudi celovitosti morskega ekosistema v Tržaškem zalivu.

Rastišče pozejdonke

Pozejdonka, ena od štirih morskih cvetnic, ki jih srečamo v slovenskem morju, je sredozemski endemit in gradnik enega najpomembnejših, a tudi najbolj ogroženih življenjskih okolij v Sredozemskem morju. Na travnike pozejdonke, ki lahko segajo tudi do globine 40 metrov in več, je zaradi prehranjevanja, bivališča in skrivališča vezano izredno veliko število morskih organizmov, izjemni pa so travniki tudi z vidika proizvodnje kisika in organske snovi. Habitatna direktiva opredeljuje travnike pozejdonke za prednostni habitatni tip, za katerega morajo države članice opredeliti posebna ohranitvena območja. Travnike ogrožajo predvsem gradbeni posegi v morsko obrežje, širjenje kopnega v morje, onesnaževanje, zmanjševanje osvetljenosti morskega dna, pa tudi kočarjenje in sidranje.

Pozejdonka je tudi v Sloveniji opredeljena kot ogrožena vrsta. Njeno edino znano rastišče v slovenskem morju in z izjemo majhne zaplate pred Gradežem tudi v celotnem Tržaškem zalivu je v vsega 50 m širokem in približno kilometer dolgem pasu od Žusterne proti Izoli. Travniki, ki ni strnjen, pač pa ga tvorijo večji in manjši otočki, se prične neposredno ob obrežju in sega le do 4 metrov globine. Na območju uspevajo tudi ostale tri vrste cvetnic – kolenčasta cimodoceja, ki jo v slovenskem morju srečamo najpogosteje, ter prava in mala morska trava. Zadnji sta v slovenskem morju omejeni le na nekaj posameznih rastišč v zatišnih legah nekatere zalivov.

Naravni rezervat Škocjanski zatok

Nastanek Škocjanskega zatoka je neposredno povezan z razvojem samega mesta Koper oziroma natančneje z razvojem koprskega pristanišča in železnice. Tudi sicer ga železniška proga deli na manjši del, tako imenovano jezerce, ujeta med progo in glavno cesto ter osrednji

del zatoka s sladkovodnim mokriščem, ki ga obdajajo ankaranska vpadnica, pristanišče, industrijska cona pod Srminom ter železniška proga, ki se konča na koprski železniški postaji. Območje zatoka je bilo zavarovano z Zakonom o naravnem rezervatu Škocjanski zatok leta 1998, leto kasneje pa je upravljanje naravnega rezervata prevzelo Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Naravni rezervat Škocjanski zatok je bil tako prvi primer zavarovanega območja na območju Slovenske Istre, ki je dobilo upravljavca, pa tudi prvi večji primer izrabe in sanacije degradiranega območja v korist ohranjanja narave.

Med glavnimi značilnostmi tega pomembnega sredozemskega mokrišča velja omeniti predvsem poslano laguno s plitvinami, poloji in značilnimi združbami haloftov ter sladkovodno močvirje z vlažnimi travniki in toploljubnimi grmišči, urejeno na nekdanjih kmetijskih površinah na skrajnem vzhodnem delu rezervata. Zaradi velike raznolikosti habitatnih tipov in dovolj velike vodne površine je Škocjanski zatok tudi eno pomembnejših ornitoloških območij v Sloveniji. Med gnezdkami velja omeniti predvsem ogrožene vrste, kot so beločeli deževnik, čapljica, mokož in brškinka, sicer pa je bilo na območju rezervata evidentiranih že več kot 200 vrst ptic. Zaradi prisotnosti redkih in ogroženih vrst ter habitatnih tipov je območje Škocjanskega zatoka opredeljeno kot ekološko pomembno območje in na podlagi habitatne in ptičje direktive tudi kot območje Natura 2000.

Slika 15.4: Naravni rezervat Škocjanski zatok. (foto: B. Mozetič)

Slani travnik pri sv. Nikolaju

Območje med Sv. Katarino in Sv. Nikolajem je eden redek primerov muljastega, vlažnega in plitvega morskega obrežja ob slovenskem morju. Vodni režim se tudi bistveno razlikuje od

razmer na flišnem ali apnenčastem obrežju, razlikuje pa se tudi od vodnega režima na solinah, ki so od morja ločene z nasipi. Na območju je prisoten eden prednostnih habitatnih tipov, navedenih v Habitatni direktivi EU – Sredozemsko slano travišče, ki je svoje strokovno ime - *Juncetalia maritimi* - dobil po obmorskem ločku. Posebnost sestoja pri sv. Nikolaju sta dve ogroženi halofitni vrsti, za kateri je to edino potrjeno rastišče v Sloveniji. To sta obmorski lan in klasnata tavžentroža. Obsežen in neobičajno vrstno bogat sestoj ogrožajo predvsem neprimerni človekovi posegi neposredno na območju (odlagališče odpadnega zemeljskega in gradbenega materiala, košnja, hoja zunaj poti) in v njegovi bližnji okolici (gradnje stanovanjskih in počitniških objektov).

Naravni spomenik Debeli rtič

Naravni spomenik Debeli Rtič obsega približno osemsto metrov obale na skrajnem zahodnem delu polotoka Debeli rtič, ki zaključuje severno obrežje Koprškega zaliva. Zavarovano območje vključuje rob in stene klifa, teraso ob vznožju klifa ter dvestometrski pas obalnega morja. Prepadne stene klifa so visoke od 12 do 21 metrov in so nekje bolj drugje manj izpostavljene erozijskim procesom. Klif je najbolj aktiven na skrajnem delu rta, kjer je izpostavljen vsakodnevnomu delovanju morskih valov in so abrazijski procesi najintenzivnejši. Brežine klifa so na mestih, kjer naklon to dopušča, poraščene s toploljubnimi rastlinami, med katerimi izstopata brnista in južna šmarna detelja. Zgornji rob klifa je porasel z gosto gozdno grmovno vegetacijo. Med drevesnimi vrstami prevladuje bor, pogosti pa so tudi hrast, črni gaber in mali jesen. Posebej velja omeniti rob klifa na skrajnem severovzhodnem delu zavarovanega območja, kjer med drevesnimi vrstami prevladuje hrast. V plitvem morju so skladi podvodnega grebena, ki se izklinjajo proti zahodu in nakazujejo smer umikanja rta zaradi erozijskega delovanja valov. Na kamnitem morskem dnu, ki je zaradi plitvosti intenzivno osvetljeno, uspevajo različne algalne združbe, med katerimi so najbolj opazne združbe z različnimi vrstami cistozire. V peščenih žepih med skladi prevladuje morska cvetnica kolenčasta cimodoceja. Ta uspeva tudi na eni redkih peščenih sipin v slovenskem morju, ki se je oblikovala na morskem dnu pred skrajnim zahodnim delom rta. Peščena sipina se uvršča med tiste habitatne tipe, za katere je treba v skladu s Habitatno direktivo opredeliti posebno ohranitveno območje, to je območje Natura 2000.

Primerno raznovrsten je tudi živalski svet. Zelo pogoste so spužve spremenljivke, voščene morske vetrnice in užitne klapavice. Peščeno in muljasto dno je življenjski prostor leščurja, brizgača in čokatega voleka, na kamnitem dnu pa pogosto vidimo malega morskega pajka. Zavarovano območje je bilo ustanovljeno oziroma razglašeno z Odlokom o razglasitvi naravnega spomenika Debeli rtič, ki ga je sprejela občina Koper leta 1991. V skladu s tedanjim sistemom varstva naravne dediščine je bilo zavarovanje namenjeno predvsem varstvu geoloških in geomorfoloških pojavov na skrajnem delu rta. Današnje poznavanje območja Debelega rtiča, naravnih vrednot in pomembnih sestavin biotske pestrosti v neposredni bližini zavarovanega območja bi nedvomno zahtevalo bistveno širše zavarovano območje in pa varstveni režim, ki bi poleg varstva naravnih vrednot omogočal tudi učinkovito ohranjanje biotske raznovrstnosti.

Slika 15.5: Klif na skrajnem zahodnem delu Debelega rtiča. (foto: T. Trampuš)

Kraški rob

Z imenom Kraški rob označujemo pokrajino, ki se v okrog 20 km dolgem in 2,5 do 5 km širokem pasu razteza od Socerba ob slovensko-italijanski meji do Mlinov ob slovensko- hrvaški meji. Slovenski del Kraškega roba je le del izrazitega roba, ki se začneja s prepadnimi stenami apnenčastega klifa morskega obrežja pri Devinu v Italiji in se nadaljuje v jugovzhodni smeri do masiva Učke na Hrvaškem. Slovenski del Kraškega roba je izrazito prehodna pokrajina, ki se v stopnjah na razdalji dobrih dveh kilometrov spusti tudi čez 450 višinskih metrov, kar se kaže v njenih geoloških, geomorfoloških, podnebnih in vegetacijskih značilnostih.

Osnovna značilnost in zanimivost geološke zgradbe Kraškega roba je luskasta zgradba, s katero so tesno povezani oblikovanost reliefa, vodne razmere in raba tal. Uporaba pojma »rob« je resnici na ljubo nekoliko zavajajoča, saj je ta geološki in podnebni prehod med kraško planoto in flišno Istro pravzaprav širše območje, ki ga tvorijo strme skalne stene, med katerimi so bujno poraščene površine z gozdno grmovno vegetacijo in pravimi kraškimi travniki. Na območju je bilo evidentiranih več kot 40 sten, na katere se vežejo še različne druge reliefne oblike in pojavi, kot so zatrepna dolina, udori, spodmoli, škrapljišča, škvavnice, naravna okna in mostovi, stolpi in stebri, skalni podori in jame.

Celotno območje je po svojih geoloških in geomorfoloških značilnostih, pa tudi po svojih vegetacijskih in favnističnih značilnostih edinstveno v slovenskem prostoru. Previsne stene so življenjski prostor številnih, tudi redkih in ogroženih habitatnih tipov ter rastlinskih in živalskih vrst. Med pticami velja omeniti predvsem veliko uharico, velikega skovika, vijeglavko in druge vrste, zaradi katerih je Kraški rob med drugim opredeljen tudi kot mednarodno pomembno območje za ptice. Zaradi južne lege in tople apnenčaste podlage uspevajo na južnih obronkih Kraškega roba tudi prave sredozemske drevesne in grmovne vrste, kot sta črničevje in lovor, ter v Mišji peči v Osapski dolini tudi termofilna gozdna podzdržba s terebintom. Travniške zaplate med ostenji so pomemben življenjski prostor orhidej in kukavic, med najbolj znanimi rastlinskimi vrstami pa je nedvomno Tommasinijeva popkoresa, endemit severne Istre, ki svoj prostor pod soncem najde v skalnih razpokah sten Kraškega roba. Vse navedeno je seveda le drobec izjemne biotske raznolikosti območja Kraškega roba. Zaradi prisotnosti ogroženih vrst in habitatnih tipov je celotno območje Kraškega roba opredeljeno kot ekološko pomembno območje, kot najjužnejši del kraške planote pa tudi kot območje Natura 2000.

Slika 15.6: Stena Štrkljevica, domovanje sove velike uharice. (foto: B. Vidmar)

Za konec

Z ustanovitvijo zavarovanih območij v devetdesetih letih 20. stoletja je bil nedvomno narejen pomemben korak v smeri ohranjanja biotske raznovrstnosti slovenskega morja in morskega obrežja, ne pa tudi zaledja Slovenske Istre. Žal so aktivnosti v zvezi z zavarovanjem tistih delov narave, ki so ključnega pomena z vidika varstva naravnih vrednot in ohranjanja biotske pestrosti, v prvem desetletju novega tisočletja skorajda zamrle. Obstoječa zavarovana območja so z izjemo Naravnega rezervata Škocjanski zatok le s težavo dobila upravljavca (Kra-

jinski park Sečoveljske soline leta 2002, Krajinski park Strunjan leta 2009) in zgolj minimalna sredstva za izvajanje potrebnih varstvenih ukrepov. Obstoječi akti o zavarovanju (naravna spomenika Debeli rtič in Rt Madona) ne ustrezajo novim standardom in zahtevam varstva naravnih vrednot in ohranjanja biotske raznovrstnosti, brez ustrezne podpore so predlogi o zavarovanju porečja Dragonje in Kraškega roba. Če k vsemu navedenemu dodamo še izjemno skromna sredstva državnega proračuna, namenjena ohranjanju narave (0,08 % v letu 2010 – letu biotske raznovrstnosti!), potem lahko ugotovimo, da smo še zelo daleč od ciljev, ki smo si jih skupaj s celotno mednarodno skupnostjo postavili v zvezi z ohranjanjem biotske raznovrstnosti oziroma z zavarovanimi območji kot ključnim orodjem za zaustavitev njenega upadanja. Nizka proračunska podpora ohranjanju narave in zavarovanim območjem je pre-mosorazmerna družbeni (ne)odgovornosti ključnih deležnikov – lokalnih in državnih oblasti. Parlamentarne razprave o območjih Natura 2000 (Turk, Galičič in Tomažič, 2011) zelo jasno razgaljajo ne le nenaklonjenost poslancev ohranjanju narave, pač pa njihovo prepričanje, da območja Natura 2000 negativno vplivajo na razvojne možnosti občin, regij in države ter da je izguba biotske pestrosti preprosto nujna in sprejemljiva kolateralna škoda tako imenovanega razvoja. Tovrstno razmišljanje žal ne obeta pomembnejših premikov na področju zavarovanih območij kot enemu ključnih orodij za doseganje mednarodno sprejetih ciljev na področju ohranjanja narave in je v diametralnem nasprotju s sprejetimi mednarodnimi dogovori, pa tudi v nasprotju z nacionalnimi strateškimi dokumenti. Zato je pot iz zagate pravzaprav zelo preprosta, narediti moramo to, kar smo zapisali in sprejeli doma in v mednarodni skupnosti. Brez fige v žepu.

Viri in literatura

Berginc, M., Kremesec-Jevšenak, J., Vidic, J., 2007. Sistem varstva narave v Sloveniji. Ljubljana, MOP RS, 128 str.

Ferletič, U., 2007. Rdeči voščenec *Ceriagrion tenellum* (Insecta: Odonata) v Sloveniji. Diplomsko delo, Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo, 101 str.

Lenarčič, M., Turk, R., 1998. Slovenski Mediteran. EPSI. Nazarje.

Lipej, L., Turk, R., Makovec, T., 2006. Ogrožene vrste in habitatni tipi v slovenskem morju. Ljubljana, Zavod RS za varstvo narave, 264 str.

Makovec, T., Turk, R., 2006. Mapping of the *Posidonia oceanica* meadow on the Slovenian coast. Proceedings of the second Mediterranean symposium on marine vegetation. Tunis, str. 236-237.

Medmrežje 1: <http://www.naravovarstveni-atlas.si/ISN2KJ/> (Citirano 20.10. 2010).

Medmrežje 2: <http://www.kpss.si> (Citirano 12. 11. 2010).

Medmrežje 3: <http://www.skocjanski-zatok.org/> (Citirano 12. 11. 2010).

- Medmrežje 4: <http://www.parkstrunjan.si/> (Citirano 12. 11. 2010).
- Medmrežje 5: <http://www.unepmap.org/> (Citirano 2. 11. 2010).
- Medmrežje 6: <http://www.cbd.int/protected/> (Citirano 2. 11. 2010).
- Rais, C., 2010. Representativity and coherence of MPA networks: concepts and applicability to the Mediterranean Sea. V tisku.
- Salm, R. V., Clark, J., Siirila, E., 2000. Marine and Coastal Protected Areas: A guide for planners and managers. Washington, 371 str.
- Trampuš, T., Turk, R., Vidmar, B., Zega, M., 2009. Strokovne podlage za zavarovanje Krajinskega parka Dragonja. Zavod RS za varstvo narave. Ljubljana.
- Turk, R., 2006. Slovenian marine and coastal areas, important from the view of the conservation of marine biodiversity in the northern Adriatic. Ohranjanje biotske raznovrstnosti severnega Jadrana, zbornik prispevkov. Ljubljana, Zavod RS za varstvo narave, str. 23-26.
- Turk, R., Lipej, L., 2006. Research on seagrasses in the Slovene sea (North Adriatic) – state of the art. Biol. mar. mediterr., 13, 4, str. 282-286.
- Turk, R., Orlando - Bonaca, M., Lipej, L., 2007. Cystoseira communities in the Slovenian coast and their importance for fish fauna. Proceedings of the 3rd Mediterranean Symposium on Marine vegetation. Tunis, str. 203-208.
- Turk, R., 2008. Mare nostrum. Koper.
- Turk, R., Odorico, R., 2009. Zaščitena morska območja v severnem Jadranu. Varstvo narave, 22, str. 33-45.
- Turk, R., Galičič, M., Tomažič, M., 2011. Ali varujemo naravo odgovorno? Varstvo narave, 25, str. 21-38.
- Vidmar, B., 2006. Botanično in naravovarstveno vrednotenje območja obmorskih klifov med Izolo in Strunjanom. Magistrska naloga, Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 174 str.
- Vidmar, B., Turk, R., Trampuš, T., Popić, A., 2011. Strokovne podlage za sprejem vladne uredbe za zavarovanje naravnega rezervata Debelega rtiča. Zavod RS za varstvo narave. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave, Uradni list RS, 96/2004.